

SZEREDI PÁL

A magyar sorsot több búron játsszák

Kovács Imre emlékére

(1913. március 10.–1980. október 27.)

Egy ember, egy cselekedet attól válik a múlt értékévé, ha azt megörökítik írásokban, s nem pusztán a visszaemlékezések és felemlgetések hamar szertefoszló tárgya marad. Az is igaz azonban, hogy bármilyen egyszerűnek tűnik is valami múltbéli történetnek a megírása, az néha nehezebb, mint a jelen megfestése, hiszen számtalan előítélet, rátapadt hazugságot kell lekaparni róla. A Nyugat Kiadó 1943-ban jelentette meg – *Elsüllyedt Európa* címmel – Kosztolányi Dezső külföldi utazásairól írt beszámolóinak és jegyzeteinek a válogatását. A kötet bevezetőjében fogalmazta meg Illyés Gyula: „A rosszul elrendezett, rosszul megírt múlt föltámad, visszajár, állandóan zavarja az embert.” S még ennél is felforgatóbb a meg nem írt múlt, mert az pedig – Illyés szavaival élve – „ködszerűen üli meg a tájat és az elmét”.

Mindezt azért érdemes felidézni, mert a mostani évek sorozatosan figyelmeztetnek bennünket a magyar múlttal kapcsolatos tartozásainkra. Az élet és az elmúlás rendje szerint sok olyan magyar gondolkodó születésének centenáriumát ünnepeljük, akik történetének feldolgozása még várat magára, homályt terítve a közelmúlt jó néhány eseményére. Ignóus Pál, Cs. Szabó László, Bibó István, Szabó Zoltán után 2013-ban emlékezünk meg Kovács Imre falukutató író, újságíró, politikus, a Nemzeti Parasztpárt főtitkára, sokak szerint a XX. századi magyar politikai élet egyik legtehetségesebb szereplője születésének 100. évfordulójáról. Ha valakivel szemben leledzik tartozása a magyar szellemi életnek, akkor Kovács Imre minden bizonnyal első között helyezkedik el ebben a sorban. Nem csak arra gondolok, hogy az iskolai oktatásban gyakorlatilag szó sem esik róla, inkább a tudomány, a történelemtudomány mulasztásán kesergek. A magyar szellemvilág képviselői közül nem tudok aktuálisabb, sokatmondóbb politikai gondolkodót felidézni, mint Kovács Imre. Legyen szó akár a magyar út, a harmadik út, a sajátos nemzeti politika kialakításáról, a magyarság sorskérdéseinek kezeléséről, a demokrácia értelmezéséről, a fizikai és szellemi ellenállás útjainak lehetséges formáiról, Kovács Imre élete és munkássága számtalan értékes adalékkal szolgálhat a ma utkeresőinek is.

Ne legyünk azonban igazságtalanok, hiszen mindenképpen említést kell tennünk Huszár Tibornak 1983-ban a Magvető kiadónál megjelent *Beszélgetések* című könyvről, melyben több mint harminc év után először szólhatott Kovács Imre a hazai olvasókhöz. Az életútját, tetteit, politikai elképzeléseit – persze a kor által kikényszerített szabályok által megrostáltan – bemutató interjú akkoriban sokakban gyűjtotta meg a felismerés lángját. A szavak őszintesége, a megfontolt, higgadt, elemző gondolatok egy új kapcsolatfelvétel lehetőségét is felvetették. Az interjú 1977-ben készült, az akkori válságokkal teljes politikai-gazdasági helyzetben jól jött volna többek között Kovács segítsége is. Hiszen elismert gondolkodó volt úgy itthon, mint külföldön. Huszár Tibor a *Mozgó Világ* 2005. áprilisi számában felidézte a Kováccsal folytatott beszélgetés néhány, akkoriban meg nem jelent részletét, melyben esetleges hazatéréséről azt mondta „...a mai Magyar-

országról már nem disszidálnék, de hívás nélkül *nem* is megyek haza”. Ám senki nem hívta, s fájdalmasan korai halála megfosztotta attól az örömtől, hogy megélhesse hazája felszabadulását. Újabb több mint harminc év elteltével hangozzék hát végre fel a hívó szó, s ha másképpen nem, legalább műveiben, gondolataiban helyezzük vissza szülőföldje Parnasszusának őt megillető helyére.

Kovács Imre nagyon mélyről indult. Édesapja József királyi főherceg Göböljárás pusztai birtokának volt a kulcsárja. Pusztai iskolában kezdte tanulmányait, s minden valószínűség szerint az uradalmi cselédek sorsa várt volna rá is, ha édesapja korai halála miatt nem került volna fel Budapestre, anyai nagymamához. Jó tanuló volt, s így bekerült a Toldy Ferenc főreáliskolába, ahonnan a Műegyetem közgazdasági karára vezetett az útja. Egész életére kihatással lett, amikor 1929-ben a Pro Christo Diákszövetség Hársfa utcai internátusába költözött. A diákok rendszeresen járták a vidéket, mondhatni kutatták a falvak múltját, jelenét. Az egyik ilyen táborot Kemsén tartották, ahol az egykekérdés megismerésére helyezték a fő hangsúlyt. Ebből született meg az *Elsüllyedt falu a Dunántúlon* című szociográfia, mely mélyre ható és természetes tapasztalatokkal vértezte fel érdeklődését és politikai felfogását. Tulajdonképpen ezekből az élményekből született meg azon írása, mely kiemelte őt az ismeretlen falukutatók világából, s Erdei Ferenc, Szabó Zoltán, Féja Géza méltó követőjévé tette. *A néma forradalom* címmel megjelent tanulmánya az egészségtelen magyar földbirtokszerkezetről és a paraszti elégedetlenségről szólt, de előrevetítette szerzője lángoló radikalizmusát. A mű harmadik kiadása már nem jelenhetett meg, Kovács Imrét letartóztatták, nemzetgyalázás és izgatás vádjával három hónapra bebörtönözték. Szabadulása után egyetemi diplomáját sem kaphatta meg.

Életpályája azonban ekkor már eldőlt. Egyre több szálon kötődött a népi mozgalom szárnybontogató szervezkedéséhez. A Márciusi Front meghirdetésénél már nem pusztán résztvevő, hanem szervezője, alakítója is a mozgalom kibontakozásának.

Újságíróként helyezkedett el, s termékeny szerzőnek bizonyult. Sajátos, éles fogalmazásai, szókimondó hevülete sokszor hozta nehéz helyzetbe. Felismerte, hogy a parasztság polgárosodását a kisbirtokosi rétegek erősödésével lehet megalapozni. Meggyőződése volt, hogy a kis- és középbirtokosok jól megszervezett együttműködése az újratermelés bővítését, a piac kiszélesítését eredményezheti, s ez vezethet a társadalomban feszülő ellentmondások feloldásához, az agrárproletariátus fokozatos felszámolásához.

A Nemzeti Parasztpártot 1939. június 29-én alapította meg népi írók és parasztgazdák pár tucatnyi képviselője egy motoros uszály fedélzetén, Makó mellett, a Maroson. A parasztság képviselőit szervező politikai párt létrehozásának kezdeményezője és egyben politikájának meghatározó alakítója Kovács Imre és Erdei Ferenc voltak. A *Szabad Szó* köréhez tartozó népi írók, Kovács Imrén és Erdei Ferencen kívül, különböző okokból, más-más elvi indoklás alapján ellene voltak a pártalapításnak. A *Szabad Szó* szerkesztőségének belső köre a tömegigény jelentkezése ellenére sem tudott egységes álláspontra jutni új parasztpárt alapítása, illetve a Kisgazdapárt megújítása között. Szabó Pál, aki lényegében a Nagyatádi nyomában fellépő Nagy Ferenc-féle második parasztnemzedékhez, a Független Kisgazdapárt megalapítóihoz, törzsgárdájához tartozott, érzelmi szálakkal a Kisgazdapárthoz kötődött, s annak ellenére, hogy világosan látta a Kisgazdapárt tehetetlenségét, széthullását, ezeket az érzelmi szálakat nem tudta szétszaggatni. Elsősorban azért nem, mert egy új erőt jelentő, fiatal, harmadik parasztnemzedék híján nem tudta elképzelni az új pártalakulás sikerét a kinevelődött régi paraszti politikusok – Nagy

Ferenc, Tildy Zoltán és mások – nélkül, s azok pedig ugyanolyan érzelmi okokból, mint Szabó Pál, inkább a Kisgazdapárt megújítását, mint új parasztpárt alakítását támogatták. Általában elismerték, hogy szükség volna egy új parasztpárti szervezetre, de a konkrét pillanatot nem tartották alkalmasnak megalapítására. Az önálló parasztpárt alapítását következetesen szorgalmazó Kovács Imre azonban válaszút elé állította a kételkedőket. „Pedig ez a pillanat elérkezett. Nincs több út: eddig lehetett keresgélni, kísérletezni, vitatkozni: most nyilvánvalóvá vált, hogy csak a parasztság maradt meg és csak a parasztság az egyetlen út. Ezt tudomásul kell venni fent és lent egyformán. Ha meg akarjuk menteni a magyarságot, talpra kell állítani a parasztságot: a makói toborzás ennek a gondolatnak jegyében történik” – írta a *Szabad Szó* 1939. július 2-án megjelent száma „Makó elé” című cikkében.

Ma már történelmi tény, hogy ez a lépés meghatározó alakítójává vált a majd tíz évvel későbbi politikai kibontakozásnak. Ez a párt ugyanis mást jelentett Kovács számára, mint pusztán a politikai törekvések egy újabb szervezetét. A Parasztpárt minden eddigénél szélesebb szövetségesi célkitűzéssel lépett a porondra: „Sokkal többet akarunk Makón, mint egy politikai párt megalapozását: a parasztegység megteremtését akarjuk, hogy soha többé csalódás, kudarc ne érje és soha senki a maga egyéni céljai érdekében ki ne használhassa ezt a nagy társadalmi osztályt. [...] Ma a parasztság a nemzet. Akár az ország függetlenségére, akár a belső helyzet tisztulására gondolunk: csak a parasztság jöhet számításba. Minden más társadalmi osztály már eljátszotta kisedet játékait” – fogalmazta meg a vidéki Magyarország forradalmi hangját, kiáltotta világgá az új társadalmi rend fundamentumát.

A pártnak a demokráciáról vallott nézetét leginkább a *Szabad Szó* 1939 karácsonyi számában megjelent „Parasztdemokrácia” című írásból lehet megismerni, melyet – bár aláírás nélkül jelent meg, ám stílusából és szóhasználatából egyértelműen megállapítható – vélhetőleg Kovács Imre fogalmazott. Célként a parasztdemokrácia megteremtését tűzte ki, melyhez elengedhetetlen feltételként a parasztság egységes fellépését, azaz a paraszti rétegek érdekszövetségének megteremtését, és a városi dolgozókkal való szövetséget jelölte meg. Fontos felfigyelni arra, hogy a városi dolgozókkal való szövetséget s nem a munkássággal való együtt haladást tekintette követendő útnak. A városokban dolgozók nem pusztán a munkásságot jelentették az kiegészült a középosztály bizonyos csoportjaival is. A kisiparosok, a kereskedelembe dolgozók, a sajátjukban önállóan gazdálkodók ugyanúgy természetes szövetségesei voltak a parasztpárthoz kötődőknek, mint a gyárakban dolgozó munkások. Az írás pontosítja az új szövetkezés társadalmi és gazdasági célját. A parasztdemokrácia alapja: „...a népi önkormányzatra felépített közigazgatási rendszer és szövetkezeti alapon álló gazdasági élet...”

Bár a kirobbant világháború és a radikalizálódó kormánypolitika illegális működésbe kényszerítette a Parasztpártot, ám annak a *Szabad Szó* köré csoportosuló szervezetei, illetve a közérthető és következetesen nemzeti céljai önálló tényezővé emelték a saját tulajdonukon gazdálkodó paraszti erők képviselőjében fellépő politikai csoportosulást.

A Nemzeti Parasztpárt a II. világháború alatt mindvégig szerepet vállalt a függetlenségi harcokban, majd a háború utáni kibontakozásban. Későbbi visszaemlékezések a nemzeti ellenállás egyik legbátrabb és legmozgékonyabb tagjaként Kovács Imrét jelölték meg Bajcsy-Zsilinszky Endre mellett. Ez a következetes nemzeti politika emelte a háborút követő években a Nemzeti Parasztpártot az új alapokon szerveződő demokratikus Magyar-

ország politikai tényezői közé. Nem tagadható meg ebben Kovács Imre meghatározó szerepe, aki az 1939-es pártalapítás kezdeményezésével, később a nemzeti ellenállásban betöltött szerepével legalizálta az önálló, a gazdasági érdekei szerint létesítendő, a nemzeti függetlenség mellett következetesen kiálló egységes Parasztpárt jelenlétét a demokratikus államrend kialakításában.

Minden ember életében felfedezhetők azok a pillanatok, melyek sorsukat végzetesen meghatározták akár pozitív, akár negatív irányban. Bár ezeket csak később ismerjük fel, ám következményei évekre, évtizedekre kihatással vannak. Kovács Imre életében az egyik ilyen meghatározó esemény 1944 késő őszién következett be.

1944. október 21-én Darvas József, Erdei Ferenc, Erdei Sándor, Sz. Szabó Pál, Sipos Gyula és Horváth Lajos társaságában Budapesten, a Soli Deo Gloria Kálvin téri házában megbeszélést tartottak, ahol ideiglenes vezetőséget választottak a Parasztpárt élére. Ekkor döntöttek arról, hogy a két Erdei átmegy a fronton Szegedre, érintkezést keres az orosz parancsnoksággal, míg a többiek Budapesten folytatják az illegális ellenállást. Kovács a rövidesen körülrárt Budapesten rekedt, s így nem tudott szerepet vállalni a Debrecenből elinduló szervezkedésben.

Erdeiék október 22-én elindultak Budapestről, s október 26-ára már meg is érkeztek Makóra. Ott kereste meg őket november elején Vas Zoltán, akit Moszkvából küldött a Kommunista Párt Szegedre, hogy felkutassa azokat a személyeket és szervezeteket, akikkel egy új népképviseleti szervezetet meg lehet alakítani, s amely szervezet hivatalosan megkötheti a fegyverszüneti megállapodást, s bejelentheti Magyarország kapitulációját. Már novemberben megalakult a Kisgazdapárt, a Kommunista párt és az Erdei által képviselt Parasztpárt részvételével a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, s elindították a *Dél-Magyarország* című lapot Erdei Ferenc szerkesztésében.

1944. december 1-jén Szegeden alakult meg a Parasztpárt helyi szervezete, s ez lett egyben a Nemzeti Parasztpárt központja is december végéig. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben 17 fő képviselővel jelent meg a Parasztpárt, Erdei Ferenc a megalakult Ideiglenes Kormány belügyminisztere, S. Szabó Ferenc pedig a földművelésügyi tárca államtitkára lett. A Nemzeti Parasztpárt tehát ott bábáskodott az újjáalakuló államigazgatás bölcsőjénél, részese lett az új legális államhatalomnak. Az 1939-es pártalapításnak beérett a gyümölcse. Különösen azért is, mert az új kormány egyik legfontosabb intézkedésének a földosztás minél gyorsabb végrehajtását tekintette. Ugyanakkor érdemes kicsit megvizsgálni az ideiglenes kormány összetételét és az egyes tárcák elosztásának kérdését is. Erdei a következőket írta 1944 decemberében naplójába: „...Kiderült, hogy irtózatoss feladatot kell vállalnom: a belügyminiszterséget. Ez pont az, amire nem készültem, de nem lehet kitérni. [...] Pénteken történt a kormányalakítás és nem minden kulissza mögötti birkózás után lettem belügyminiszter és kaptam egy kommunista és egy kiscgazda államtitkárt. S pártunk egy földművelésügyi államtitkárságot Szabó Ferenc orosházi mezőgazdasági középiskolai tanár személyében.” Gerő Ernőnek egy 1944 decemberében Rákosihoz írott leveléből megtudható, hogy Erdei eredetileg a Kommunista pártba szándékozott belépni 1944 végén, ám végül abban egyeztek meg a Szegedre érkezett moszkvai kommunistákkal, hogy marad a Nemzeti Parasztpártban. A közöttük levő szoros kapcsolat, amely talán nem is csak pusztán kapcsolat volt, hanem együttműködés, meghatározta Erdei további ténykedését. Erre utal az a rövid megjegyzés, mely szerint nem tudott kitérni a belügyminiszteri felkérés elől.

Az új közigazgatás bevezetése, kiépítése mindenképpen helyismeretet igényelt, s ez a Moszkvából érkezett kommunistáknak nem volt. Logikus volt tehát, hogy a belügyi tárcát olyan személlyel kellett betölteniük, akiben megbízhattak, s ráadásul nem pusztán a városok világát ismerte, hanem a vidéki Magyarország megosztottságát is. Ez a feladat rengeteg munkát és ütközést jelentett, ráadásul szinte biztosra lehetett venni a vele járó népszerűtlenséget is. Erdei nagyon jó és szoros kapcsolatot alakított ki Révai Józseffel és Vas Zoltánnal Szegeden, így őt és rajta keresztül a Nemzeti Parasztpártot érte ez a megtiszteltetés, vagyis inkább sújtotta ez a teher. A tárcához rendelt államtitkár pedig biztosította a rendelkezések ellenőrzését az adminisztrációban. A Nemzeti Parasztpárt későbbi megítélésére meghatározó hatással volt ez a döntés, hiszen az 1945-ben sűrűn előforduló rendőrségi túlkapasokot és törvénysértéseket minden alkalommal a parasztpárti miniszter gyengességével, határozatlanságával azonosították az emberek.

A Parasztpárt vitathatatlanul igényt tarthatott volna a megalakuló kormány mezőgazdasági tárcájára, hiszen a földreform tervei, elképzelései e párthoz kötődtek, s az érintettek körében is a Parasztpártnak voltak leginkább aktivistái. A Kommunista párt azonban pontos forgatókönyv szerint osztotta el a miniszteri tárcákat és államtitkári helyeket. A földművelésügyi tárcát Nagy Imre kapta meg, s ezzel a föld szétszátása a Kommunista párt nevével kötődött össze. Annak ellenére, hogy annak tervezetét a Parasztpárt készítette el.

A Parasztpárt szempontjából tehát szerencsésen, de egyben szerencsétlenül is alakult a helyzet. Szerencsésen, hiszen az eredeti tervnek megfelelően Erdeiek szegedi jelenléte megalapozta a párt szerepét az indulásnál, azonban Erdei határozatlanságával és opportunizmusával hatalmas teher zúdult a Nemzeti Parasztpártra. Nagyon hiányzott az a fajta karakánság, határozottság, melyet Kovács Imre képviselt, ám ő még hónapokig az elzárt Budapesten rekedt, s frontátlépési kísérletei sem sikerültek, inkább csak veszélybe sodorta magát kalandozásaival. Mind a Parasztpárt további útja, mind Kovács politikai pályája determinálódott ezzel a helyzettel. Milyen apróságokon múlik egy ember élete. Kovács jelenléte a debreceni indulásnál nem pusztán a földművelésügyi tárcát, hanem az Ideiglenes Nemzeti Kormányban is erőteljesebb szerepet biztosított volna a Parasztpártnak. Lépéselőnyt a többi párttal szemben, hendikeyet a politika formálásában. Kovácsnak az ellenállásban betöltött szerepét ismerték Rákosiék, nem térhettek volna ki kérései, követelései elől. Sokkal hitelesebb szereplője volt a nemzeti politikának, mint bármely más minisztere a Debrecenben megalakult kormánynak. A sors azonban másként akarta.

1945. március első hetének végén szovjet katonai konvoj szállította Debrecenbe Budapestről Kovács Imrét és a kisgazdapárti agrárszakértőket, hogy a földreformrendelet végső változatának megalkotásában részt vegyenek. A megbeszélésre március 10-én került sor. Az értekezleten azonnal megtörtént az első összeütközés. Kovács Imre a kisbirtokos Magyarország vízióját képviselte, négy-ötszáz holdas, azaz 25–30 parasztgazdaság laza szövetkezését géptartásra, közös beszerzésre, értékesítésre, de nem közös művelésre. A pártok közötti egyeztetés során azonban – elsősorban a kommunisták és a szociáldemokraták erőszakos fellépésének hatására – Kovács Imre minden javaslatát leszavazták. Bár a földosztással megvalósult az 1939-ben elképzelt álmom, ám sokan – köztük elsősorban Kovács – már látták a csapdákat, a politikai szélhámoság és az erőszakos fellépés jeleit.

A Nemzeti Parasztpárt központja csak 1945 áprilisában települt át Budapestre. Az operatív irányítást a titkári értekezlet végezte, melynek Kovács, Erdei, Darvas, Farkas Ferenc és Veres Péter voltak tagjai. Bár mindenki Veres Pétert tekintette a Parasztpárt elnökének, valójában Kovács Imre képviselte a pártot az egyes tárgyalásokon, s ő volt az, aki az egyeztetéseken megjelent. A vezetőségen belüli megállapodás alapján a főtitkári címet viselte. Erdei Ferenc a belügyi tárca ügyeivel volt elfoglalva, számtalan támadásnak, intrikának kitéve. A vezetőség reprezentálta egy nagy párt vízióját, ám mögötte mind személyi összetételében, mind szervezettségében egy nagyon heterogén, türelmetlen és bizalmatlan párttagság állt. Ráadásul már a tavasz folyamán kemény összetűzések zajlottak le a vezetők között.

Az 1945-ös esztendő nyarát és kora őszét a választásokra való készülődés jellemezte a Parasztpártban is. Sem a programalkotásra, sem a nézetek egyeztetésére nem volt idő. Elmaradt egyéb mellett annak tisztázása is, hogy a fővárosi értelmiséggel milyen kapcsolatot alakítson ki a Parasztpárt. Kovács Imre következetesen érvelt az értelmiség és a parasztság történelmi összefogása mellett, ám az Erdei-szárny, illetve a hozzájuk csapódó Veres Péter a munkás-paraszti szövetségben látta a párt sikeres szerepléséhez vezető utat. Az 1945. októberi fővárosi választási eredmény kijózanító ütet jelentett. A Nemzeti Parasztpárt 2%-os eredményt ért el. Az intézőbizottság október 11–12-én vitatta meg a súlyos vereség okait. A már tavasszal is kielezett kérdés, azaz a kommunista párttal való kapcsolat mellett erőteljes hangsúlyt kapott a párt általános politikai irányvonalának meghatározása is. Kevés hiányzott a párt kettészakadásához. Ahogyan Kovács Imre fogalmazta, a kérdés „...párt leszünk, vagy szekta. Erőszakosan leszúktjuk működésünket, hogy a demokrácia látszatát megőrizzük? Tömegpárt ezzel a magatartással nem tudunk lenni.” A választási felkészülésben és a Kommunista párt ügyes taktikázásának eredményeképpen teljesen háttérbe szorult a paraszti összefogás, az egységes parasztpárt elképzelése.

Az 1945 novemberében megtartott választásokon a Parasztpárt 6,87%-os eredményt ért el, tagjává vált a létrejövő koalíciós kormánynak. 23 képviselője került be az országgyűlésbe, a kormányban a kultuszminiszteri tárcát kapta meg, melyet Keresztury Dezső töltött be. Az eredmény onnan nézve, hogy gyakorlatilag még kialakult szervezetei sem voltak a pártnak, s alig féléves legális működéséről beszélhetünk, sikeresnek tekinthető, ám az is kiderült, hogy a remélt széles gazdálkodó paraszti tömegeket s a népi értelmiség tagjait nem tudta mozgósítani a választásokon maga mellett. Ugyanakkor egyre markánsabban láthatóvá váltak a politikai nézetkülönbségek, melynek háttérben látszólag a választásokon abszolút többséget szerzett Független Kisgazdapárthoz, illetve a munkásérdekek radikális képviselőjében fellépő Kommunista párttal való viszony, valójában a demokratikus társadalom kialakításában meglevő nézeteltérések álltak. A Parasztpárton belüli polarizálódás két pontja egyrészt az Erdei Ferenc körül csoportosuló, a Kommunista párttal való szoros együttműködést, s a Kisgazdapárttól való eltávolodást képviselő, másrészt a Kovács Imre által hangoztatott önálló Parasztpárt – amely érdekszövetésben van a Kisgazdapárt parasztpolitikájával – között alakult ki.

Az egységet megosztó vita a párt jellegéről folyt, hogy milyen tömegbázisra építsenek. Erdei és Darvas az osztálypárt jellegét kívánta erősíteni s az újgazdák, föld nélkül maradottak érdekeit képviselni, az értelmiség csak mellékes szerepet játszott elképzelésükben, elsősorban a parasztság nevelésében vélték felfedezni helyüket. A társadalom

forradalmi átalakításához képest a nemzeti függetlenség kérdése másodlagos szempont volt.

Kovács Imre, Illyés Gyula, Bibó István ezzel szemben a néppárt jelleget próbálta ki-domborítani, álláspontjuk szerint a nép minden rétegét be kell fogadni, és nyitottnak maradni minden érdeklődő iránt. Az értelmiségiek bevonását nélkülözhetetlennek tartották.

Kovács Imre a választásokat követően háttérbe vonult, elsősorban a parasztegység létrehozásán munkálkodott. Egyre élesebben fogalmazta meg ellenérzéseit az agresszíven fellépő kommunistákkal szemben. Az 1945 decemberében megalakuló Tildy Zoltán vezette kormány programjának vitájában – mint a Nemzeti Parasztpárt szónoka – tömören fogalmazta meg a magyarság és a demokrácia kapcsolatát: „A történelemből, az irodalomból ez a nép mint demokratikus nép bontakozik ki, áll élénk. Magyarság és demokrácia tehát egyet jelentenek ezen a földön, és aki ezt tagadja, annak semmi köze nincs sem a magyarsághoz, sem a demokráciához.” Figyelmeztető jelzés lehetett ez minden olyan politikai erőnek, amely az egész népet próbálta felelőssé tenni Magyarország második világháborús szerepéért.

Ebben az időben jelent meg Bibó István tanulmánya, mely a magyarországi demokratikus viszonyok válságjelenségeit tárgyalta. Az 1945. novemberi választások után – Bibó megállapítása szerint – a magyar társadalmat kétféle félelem gyötörte „...fél a proletárdiktatúrától, és fél a reakciótól”. A Kisgazdapárt fölényes győzelmét annak is köszönhet-e, hogy a kommunisták ellen szavazni akarók rájuk adták voksukat függetlenül attól, hogy mennyiben értettek egyet a kisgazdák elképzeléseivel. Ennek megfelelően a Kisgazdapárt azoknak a gyűjtőpártjává vált, akik szemben álltak a kommunisták által felvázolt úttal. A kommunisták viszont ezt felhasználva a reakcióssok menedékhelyének tekintették és nevezték a Kisgazdapártot, pellengérré állítva őket a régi horthysta világ újraélesztésének vádjával. A kisgazdák ezzel szemben a szocializmus erőszakos bevezetésének szándékával támadták a kommunistákat. Igen ám, de vajon mit is jelentett ez a szocializmus. Nem véletlenül vetette fel Bibó is tanulmányában: „Zavar van a szocializmus körül, és áthidalhatatlannak látszó ellentét áll fenn a demokrácia értelmezése s a forradalom szükségessége tekintetében.”

Kovács a válságra egyértelmű választ adott, „...azzal a fönntartással, hogy a szocializmusé a jövő, mi a demokráciát építsük. A demokráciát, amely a többség uralma a kisebbség jogainak tiszteletben tartásával, azé a többségé, amelyik valóban demokráciát akar, s a kisebbség jogait csak annyiban respektálhatja, amennyiben ténykedésével a demokrácia hibáinak kiküszöbölésére, nem pedig a demokratikus rend megdöntésére törekszik” – írta a *Válasz* című folyóiratban megjelent „A demokrácia útja Magyarországon” című cikkében. Kovács Imrét szocializmusellenességgel, jobboldalisággal vádolták, azzal, hogy a reakció, a Kisgazdapárt felé akarta vinni a Parasztpártot. Pedig Kovács valójában a szocializmusnak azt az útját ellenezte, melyet a kommunista párt képviselt. Mind a gazdaságról, mind a társadalomról vallott nézetei bizonyos nemzeti karakterű közösségi társadalom modellje felé mutattak. A parasztpárt vezetői között azonban egyáltalán nem volt egyértelmű, hogy mi is a szocializmus valójában, s ebből mi valósul majd meg.

Az Erdei-szárny a reakciótól, a társadalmi változások visszafordításától való félelmében elfogadta, hogy csak a Kommunista párt vezetésével védhető meg az 1945 utáni vívmányok. Jó szándékukat ne vonjuk kétségbe, de a Kommunista párt politikájának mindent alárendelő támogatásukkal éppen a demokrácia létét veszélyeztették.

1946 elején a kommunisták hisztérikus mértékig fokozták a Kisgazdapárt elleni támadásait. 1946. március 5-én létrejött a Baloldali Blokk az MKP, az SZDP és a Nemzeti Parasztpárt részvételével. A parasztpárti belépést elsősorban a földreform megvédésének elszánt szándéka irányította. A Blokk ugyanakkor nem pusztán a társadalmi átalakulások megvédésének színterévé, hanem a kommunista elképzelésekkel szembenálló politikai erők felszámolásának eszközévé vált.

1946. március 10–11-én ült össze először a Nemzeti Parasztpárt országos nagyválasztmánya, mely hivatott volt a párt politikai irányvonalát meghatározni, az országos vezetőket megválasztani.

A kongresszus hangulatán érezhető volt a földosztás vívmányaiért érzett aggodás. Veres Péter megnyitó beszédében az úri osztály visszatérésének veszélyéről szólt, a munkáspártokkal való szövetség szükségességét és a földreform védelmét hangoztatta. A munkáspártokkal és a szakszervezetekkel való együttműködést azzal indokolta, hogy „...soha nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy mi vagyunk a legnagyobb társadalmi osztály, de mellettünk a másik, aki szám szerint következik, az az ipari munkásság, és nem szabad olyan politikát csinálnunk, mintha ők nem volnának a világon.” Erdei Ferenc a párt egységét, szervezettségének növelését tekintette a legfontosabb feladatnak. Világosan fogalmazott. Erős és szervezett párt, melyben a politikai céloknak alárendeli magát minden vezető, melyben a tagság elfogadja a párt döntéseit. Ennek az útnak a végén ugyanúgy felszabadul a parasztság és a munkásság is, s eljön a közösségi társadalom által kínált demokrácia.

Kovács Imre beszédében pontos elemzését adta a választások parasztpárti kudarcának. Élesen visszaütötte azokat a szándékokat, melyek a Parasztpártot pusztán a Kommunista párt leányvállalatának kívánták beállítani. Véleménye szerint a Parasztpártban a parasztegységet kell megteremtteni, olyat „...amelyikben minden dolgozó paraszt benne van. Minden dolgozó paraszt, akár a máséban, akár a magáéban dolgozik.” Kovács a Parasztpárt jövőjét ennek a közel négymillió dolgozónak a tömegpártjaként képzelte el. Réálpolitikusként ugyanakkor azt is felismerte, hogy erre önmagában a Parasztpárt nem vállalkozhat. Segédcsapatokra van szüksége, s ennek egyik lehetséges formáját a Parasztszövetségben látta. A Baloldali Blokkba történt belépéssel a Parasztpárt még inkább a társutasság uszályába került, együtt haladása a munkáspártokkal törvényszerű volt, ám előre vetítette annak veszélyét, hogy a Parasztpárt feloldódik a kommunisták agresszív politikájában, s elveszíti önálló arculatát.

A nagyválasztmány látszólagos egységben zárta munkáját, de nem csak Kovács Imre volt az, akiben a Blokkhoz csatlakozás kétélyeket ébresztett. 1946 nyara heves belpolitikai csatározásokkal telt. A koalíció minden pártja elfogadta, hogy az együttműködés felbomlása beláthatatlan következményekhez vezetne, ezért azt mindenáron meg kellett akadályozniuk, [...] „de minden politikai párt azzal hagyta abba a harcot, hogy ha meglesz a stabilizáció, és aláírják a békeszerződést, vagy legalább túljutunk a békeszerződésen, akkor jövünk és megmutatjuk, hogy kié lesz az ország, a hatalom és a dicsőség Magyarországon” – mondta Veres Péter ősszel a Parasztpárt második nagyválasztmányi ülésén.

A hatalmi kérdések, a párton belüli megosztottság, a Parasztszövetség ügyének vitája s főként a mezőgazdasági termelés feltételeinek romlása miatt a Nemzeti Parasztpártban is kiéleződött a hatalmi harc. Sok helyi szervezetben tették szóvá, hogy a párt nem kép-

viseli elég határozottan az érdekeiket. 1946 késő nyarára a kommunistákkal szoros együttműködést tanúsító Erdei-szárny pozíciója bizonytalanná vált, s ezzel párhuzamosan a Kovács-szárny megerősödött. A parasztképviselők felháborodását már Veres Péter sem hagyhatta figyelmen kívül.

1946 novemberében ült össze a Nemzeti Parasztpárt nagyválasztmánya. A választmányi ülés sokak várakozása szerint pontot tett volna az elhúzódo vitára, a Parasztpárton belüli polarizáció kérdésére. Kovács Imre beszédében élesen visszautasította a nevéhez kapcsolt jobboldali jelzöt, mint mondotta „...nem vagyok jobboldali, demokrata vagyok”.

Sokszor egy apró mozzanat az, mely meghatározza az események irányát. Ott 1946 novemberében ez az apróság egy esti beszélgetés volt Veres Péter és Szviridov szovjet tábornok között. Szviridov volt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke. Bár erről a beszélgetésről Veres Péter soha nem árulta el, hogy mi hangzott el, ám a nagyválasztmányi résztvevők visszaemlékezései szerint futótűzként terjedt el az a hír, mely a kommunistákkal való szoros együttműködés megszakítása következményeit taglalta Szviridov szavaival. Veres Péter a nagyválasztmány nyitó napján kimerítő, egész napos beszédet tartott, melynek végén további pártelnöki munkáját annak függvényévé tette, hogy a küldöttek a vezetőségbe az ő jelöltjeit választják meg. Ezzel Veres megakadályozta, hogy polarizációs vita alakuljon ki, hiszen tekintélye biztosította számára az általa megnevezettek megválasztását, s így a szárnyak vitája kiszorult a vezetésből, a tisztázódás elmaradt.

Kovács Imre a *Parasztújság* 1946. december 22–30-ai kettős számában „Paraszság és demokrácia” című írásában tett egy utolsó kísérletet nézetei elfogadtatására. Már túl volt a novemberi nagyválasztmány kompromisszumos döntésén, ismerte a Kommunista párt által gerjesztett hisztériát, már letartóztatták a Magyar közösségi koncepciók per előkészületei során Arany Bálintot és társait, s egyre erőteljesebb volt a nyomás, mely Kovács Béla szerepét kérdőjelezte meg. Írásában kinyújtotta kezét a baloldali pártok felé, ám továbbra is tenyérrrel lefelé, azaz nem volt hajlandó elfogadni a felülről érkező, megnyomorító parolát. „Tudjuk, valljuk és hirdetjük, hogy a parasztságnak együtt kell haladnia az ipari munkássággal. Tudjuk, valljuk és hirdetjük, hogy a parasztság és az ipari munkásság szövetségén épülhet fel legbiztosabban a magyar demokrácia, a munkásság a parasztság jó szövetségese, de a parasztság legjobb szövetségese mégis a parasztság. [...] A paraszt-munkás szövetség is csak úgy képzelhető el, ha a munkásegység mellé a parasztegységet állítjuk és a két nagy társadalmi osztály egyenrangú félként, nem az alárendeltség, hanem a mellérendeltség viszonylatában viszi előbbre az országot a demokratikus fejlődés útján.”

Az események azonban már túlléptek egy ilyen szövetség lehetőségén. Az Állambiztonsági Szolgálatok Országos Levéltárában megtalálható „Xavier” néven Kovács Imre megfigyelésének dossziéja. Gyakorlatilag Kovács minden lépését nyomon követte a kommunista államvédelem. A Parasztpárt vezetőségi üléseiről az adminisztrációba beépített több ügynök jelentett folyamatosan. Kovács Imre beszélgetéseiről, telefonon történt egyeztetéseiről, vidéki útjairól, előadásairól is mindig készült jelentés. Feleségét, magánéletét is ellenőrizték. Kovács Imre célszeméllyé vált. Ellene azonban semmilyen vádat nem tudtak felhozni. Nem lehetett bevonni a Magyar Közösség-féle koncepciók eljárásba, nem tudtak gazdasági visszaélést rábizonyítani, még nőügyeivel sem lehetett kompromittálni. Maradt a szóbeszéd, a sejtetések sora. Ez viszont már az a korszak volt, ami-

kor az emberek többsége félt az ilyen személyek közelében maradni, s mégannyira se politikai küzdőtársuk lenni. Kovács egyedül maradt. Elhagyta az általa alapított párt. Levonva a konzekvenciát, kilépett a Parasztpártból, majd 1947 novemberében az országból is távozni kényszerült. Az Országgyűlés összeférhetetlenségi bizottságának 1948. júniusi jelentésében Kovács Imre képviselői mandátumát megszüntetni javasolta. Indoklásukban elítélték „...Kovács Imre képviselőnek azt a magatartását, mellyel az országgyűlést félrevezetve, tanulmányi célra szabadságot kért, hogy ezáltal disszidálását leplezze, és a vele szemben fogatosítandó törvényes intézkedéseket késleltesse.”

Ő azonban soha nem tagadta meg sem a Parasztpártot, sem hazáját. Életének hátralevő 33 évét emigrációban töltötte el, ám mindvégig hitt abban, hogy visszatérhet szülőföldjére. Többször is kísérletet tett a Parasztpárt emigrációban történő felélesztésére, a paraszti-értelmiségi összefogás megteremtésére. Politikusként, íróként Magyarország felszabadításáért, az általa vágyott demokrácia megteremtéséért ténykedett. Ideje lenne az őt kizáró határozatot is megsemmisíteni, politikusi becsületét helyreállítani az Országgyűlés naplójában.

Kovács Imre demokrata volt, ne szégyelljük kimondani, radikális népi demokrata. Hitt a sajátos magyar nemzeti érdekek alapján szerveződő népi demokráciában. Huszár Tibor a már említett *Mozgó Világ*ban megjelent cikkében felidézi Kovács Imrének egy 1979-ben hozzá írt levele néhány sorát: „A. György meg ne háborogjon miattam; én tudom, hogy mit miért csinál: neki is meg kellene érteni, hogy a magyar sorsot több húr-ron játsszák...” (Az utalás Aczél Györgyre vonatkozik: Sz. P.) Kovács Imre nem kívánatos elem volt fél évszázadon át a magyar politikai közgondolkodás formálóinak világában. Pedig az a „bariton”, melyet ő szólaltatott meg a demokráciáról éneklők kórusában ma is szépen és tisztán csengene. Szükségünk volna rá! ◀

SZEREDI PÁL (1955) az Általános Vállalkozási Főiskola mestertanára. A népi mozgalom történetének kutatója.